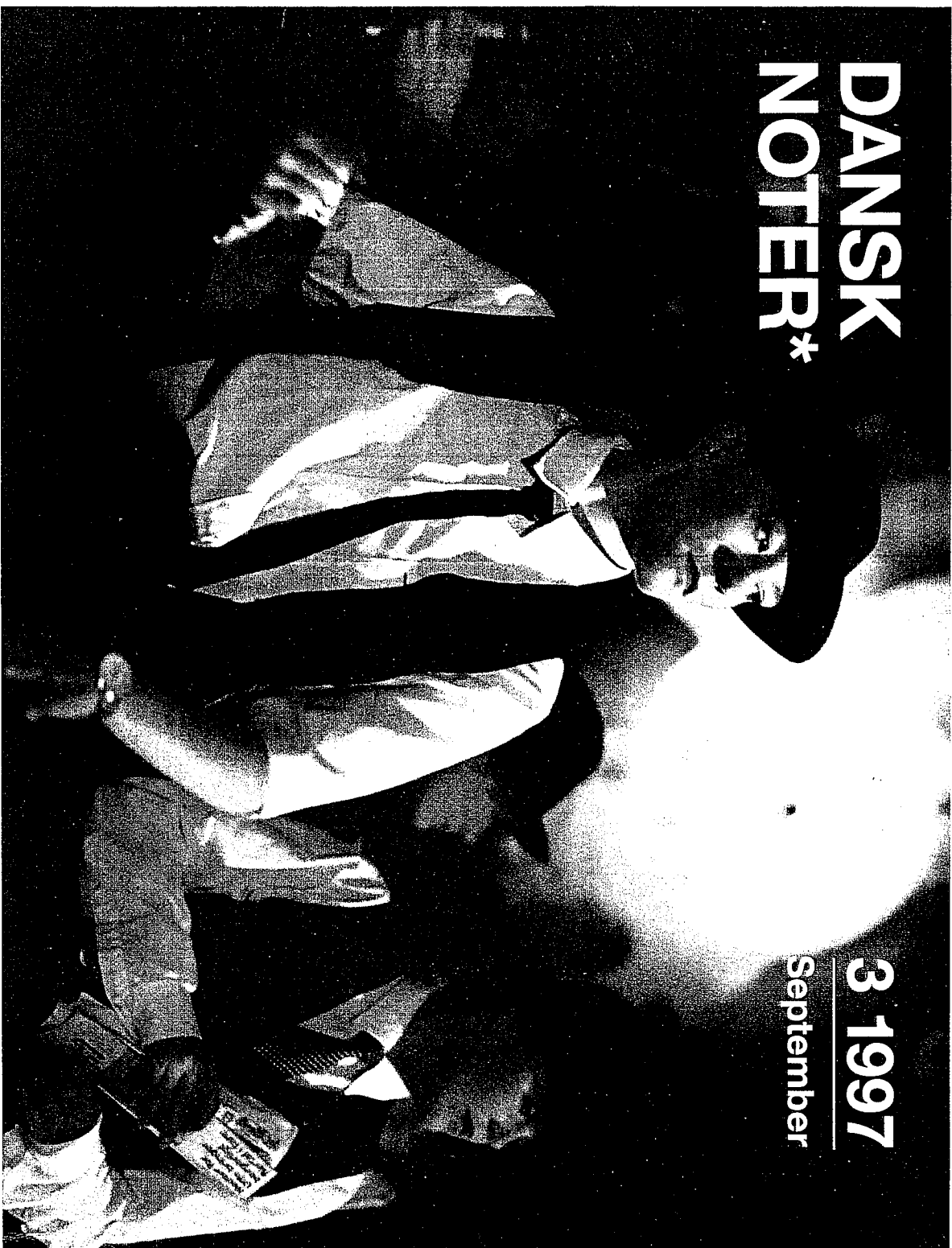

DANSK NOTER*

3 1997
September

Tema: Drama

* Udgivet af Dansklærerforeningen/FFS, Fraktionen for de fortsatte skoleuddannelser

Sprogvidenskab

Af Ole Togeby, Aarhus Universitet

midle deres fysiktaglige viden til ikke-fagfolk. En elev formulerede i evalueringen kernen i enhver skriveprocess: "Man blev nødt til at sætte sig fuldstændig ind i et emne for at kunne "snerpe det ind" til en artikels størrelse". Med andre ord: Man skal skrive på et overskud. Bevidstheden om faglig sammenhæng kommer ligeledes frem i følgende elevudsagn: Projektet "gav én lov til at tænke kreativt på områder, hvor man ikke plejer".

Dansk har fungeret som andet end støttag for fysik, idet resultatet har selvstændig dansktaglig værdi: Sproglig bevidsthed og formidling. Eleverne får træning i at skrive forståeligt om vanskelige emner eller emner som måske ikke umiddelbart taler til dem - en kompetence, de også har brug for, når de skal skrive dansk stil! Desuden er det fysiktagligt set væsentligt at kunne omsætte empirien og teorien til en sammenhængende forståelse, idet der således demonstreres overblik.

Intet er dog gratis, og derfor har vi naturligvis fået nogle få ekstra §-28-timer til planlægning og evaluering - og resultatet er pusten værd.

Sprogvidenskab for 30 år siden

For 30 år siden var sprogvidenskaben præget af de strukturalistiske ideer. Strukturalismen var grundlagt af Ferdinand de Saussure¹, her i Danmark var det Hjelmslev² og Diderichsen³ der havde lagt doktrinerne, og i udlandet havde Chomskys⁴ transformationsgrammatik en fuldstændig dominerende plads. Ved siden af strukturalisterne var der, efter at ungdomsprøvet havde nedlagt sproghistorien, næsten kun sociolingvistikken, hvor det store navn var William Labov⁵.

Den sproglige strukturalisme gik ud fra begrebet 'sprogtegn'. Sprogtegn defineredes som foreningen af *udtryk* (lydbilledet, le signifiant) og *indhold* (begrebet, le signifié), der forholdt sig som to sider af en mønt, de var uadskillelige og forudsatte hinanden. Forholdet mellem udtrykket og indholdet var *arbitrært* (ubegrundet) og alene fastsat ved social konvention. Værdien af de enkelte enheder på hver side (lyd og begrebet) var ikke positivt bestemt, men alene bestemt ved forskel, *différens*: fonemene /h/ og /e/ defineredes som dem der gjorde forskel på ordene *bid* og *bed*.

Genstanden for sprogvidenskaben var ikke de enkelte tegn, men kun systemet af tegn, som udgjorde systemet af for-

skelle. Genstanden for sprogvidenskaben var heller ikke de enkelte sprogrugeres tilfældige og ufuldkomne brug af sprogsystemet, men det invariante sprogsystem selv. Det var det der blev kaldt *sprogbygningen*, *la langue*, og som er fælles for alle sprogrugere. Hvert enkelt sprog havde sin egen *immanente struktur*, og det var videnskabens opgave at afdekke denne struktur. I nogle udgaver af strukturalismen var strukturen mere virkelig end sprogrugen, således at strukturen "levede" i mennesket.

I transformationsgrammatikken hed det *competence* og *performance*; sprogvidenskabens opgave var at beskrive de invariante regler hvorned sprogrugere med et begrænset antal regler og morfemer i et leksikon kunne *generere* uendeligt mange forskellige sætninger, som alle hørte til sproget, selv om de ikke var yttet førten. En sætning der var genereret i aktiv form i *dybdestrukturen*, kunne så med den samme mening *transformeres* til passiv efter formaliserede regler. Og man kunne *stryge agenter* og lave *subjektløft*.

Sociolingvistikken var domineret af korrelationsundersøgelser. Man undersøgte hvorledes forskellige sociale grupper brugte de sproglige varianter, fx udtal-

len af fonemet /a/ i ordet *Anne* som /ane/ eller /ane/ på Nørrebro og i Hellerup.

Fælles for den sprogvidenskab der var dominerende for 30 år siden, var den objektivistiske eller positivistiske holdning: man skulle have positive kendsgerninger som dokumentation. Det fik man ved kommunikationsprøven; man udskiftede en lyd med en anden, fx /h/ med /e/, og hvis man fik betydningsforskel fx *bid:bed*, dvs. hvis der "var *kommutation*", havde man fundet to fonemer. Hvilke tanker sproget egentlig kommunikerede, var det ikke sprogvidenskabens opgave at beskrive; det skete i litteraturvidenskaben. Det var således svært at forbinde den hårde sprogvidenskab med undervisningspraksis i gymnasiet; eleverne skulle ikke lære sprogsystemet (det danske sprogsystem beherskede de jo allerede), og selve sprogvidenskabens interesserede sig ikke for teksten og dens mening. Sprogvidenskabens grænser gik ved sætningens grænser.

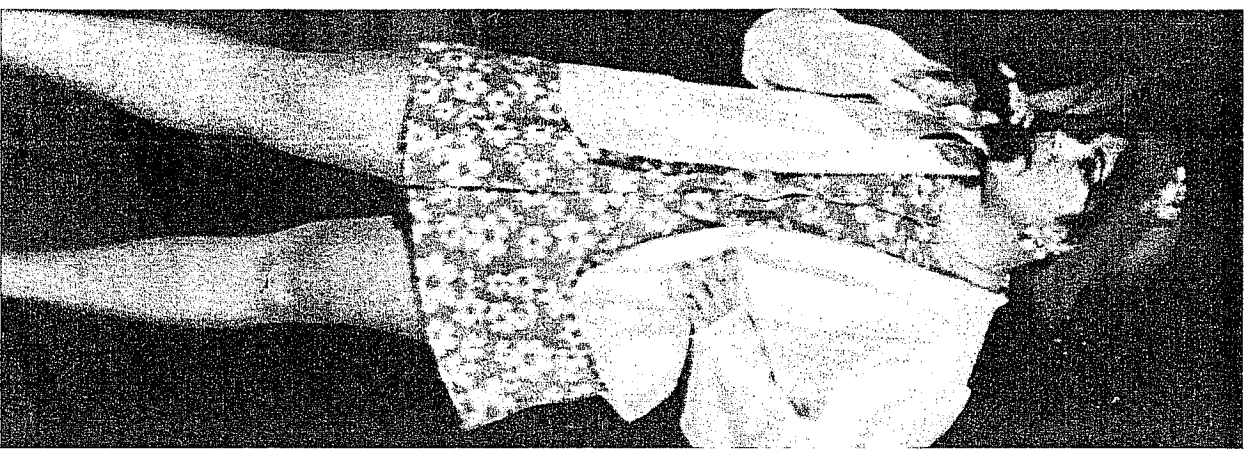
Vi havde dog i Danmark både Skautrups sproghistorie, Diderichsens prosahistoriske projekt og Hansens og Steensigs *Dansk er mange ting*⁶, hvor sprogvidenskabens resultater brugtes i tekstlæsningen. Det blev til især stilistiske undersøgelser af ordstillingstenomnens

til en havregrynspakke om et selvvalgt emne, og ud fra disse individuelle opgaveløsninger samt vores almene viden om dynamikken i klassen placerede vi eleverne i forskellige grupper. Spørgsmålene for os var: Hvem kan støtte hvem fagligt og socialt? Umiddelbart var ikke alle eleverne vildt begejstrede, men guleroden var naturligvis, at avisen talte som aflævering i både dansk og fysik, og en sådan gulerod er guld værd i et hårdt presset 2.g-forløb, specielt når en del af arbejdet kan foregå i timerne.

I gennemførelsesfasen, hvor vi fungerede som konsulenter, var det største problem for eleverne at omsætte det specifikke fagsprog til et mere alment formidlingsprog. Nogle af de skrappe fysikere følte, de gav køb på den faglige præcision, og dansklæreren fik rollen som "dumme Thomas", idet spørgsmålet til ham ofte lød: "Kan du forstå det her?". Dybest set en sund oplevelse for både elev og lærer!

Ovemævnte problemsstilling afspejles ligeledes i produktet. Generelt set er det et fornemt produkt med en fin opstilling, varierede artikeltyper og udstrakt anvendelse af nyhedsrekanter og hey you see so-principper, men i nogle af artiklerne savnes der liv og spræl. De er for lærerbogsagtige, og i evalueringsskemaerne var en genkommende kommentar, at det var svært at forklare fysiske begreber uden formler.

Alligevel må projektet overordnet set betragtes som en succes, i hvert fald er der ingen i 2. y, der er i tvivl om, at gymnasiets fag hænger sammen, og en stor del af eleverne har nu redskaber til at for-

midle deres fysikfaglige viden til ikke-fagfolk. En elev formulerede i evalueringen kernen i enhver skriveprocess: "Man blev nødt til at sætte sig fuldstændig ind i et emne for at kunne 'snerpe det ind' til en artikels størrelse". Med andre ord: Man skal skrive på et overskud. Bevidstheden om faglig sammenhæng kommer ligeledes frem i følgende elevudsagn: Projektet "gav én lov til at tænke kreativt på områder, hvor man ikke plejer".

Dansk har fungeret som andet end støttefag for fysik, idet resultatet har selvstændig danskfaglig værdi: Sproglig bevidsthed og formidling. Eleverne får træning i at skrive forståeligt om vanskelige emner eller emner som måske ikke umiddelbart taler til dem - en kompetence, de også har brug for, når de skal skrive dansk stil! Desuden er det fysikfagligt set væsentligt at kunne omsætte empirien og teorien til en sammenhængende forståelse, idet der således demonstreres overblik.

Intet er dog gratis, og derfor har vi naturligvis fået nogle få ekstra §-28-timer til planlægning og evaluering - og resultatet er prisen værd.

Sprogvidenskab for 30 år siden

For 30 år siden var sprogvidenskaben præget af de strukturalistiske ideer. Strukturalismen var grundlagt af Ferdinand de Saussure¹, her i Danmark var det Hjelmslev² og Diderichsen³ der havde lagt doktrinene, og i udlandet havde Chomskys⁴ transformationsgrammatik en fuldstændig dominerende plads. Ved siden af strukturalistene var der, efter at ungdomsoprøret havde nedlagt sproghistorien, næsten kun sociolingvistikken, hvor det store navn var William Labov⁵.

Den sproglige strukturalisme gik ud fra begrebet 'sprogtegn'. Sprogtegn defineredes som foreningen af *udtryk* (lydbilledet, le signifiant) og *indhold* (betydning, le signifié), der forholdt sig som to sider af en mønt, de var uadskillelige og forudsatte hinanden. Forholdet mellem udtrykket og indholdet var *arbitrært* (ubegrundet) og alene fastsat ved social konvention. Værdien af de enkelte enheder på hver side (lyd og begreber) var ikke positivt bestemt, men alene bestemt ved forskel, *différens*; fonemene /l/ og /e/ defineredes som dem der gjorde forskel på ordene *bid* og *bed*.

Genstanden for sprogvidenskaben var ikke de enkelte tegn, men kun systemet af tegn, som udgjorde systemet af for-

skel var tilfældigt systemet sprogfælle kelt skrin at a gve men at st

I det vide inva med mer ligt alle yret i ret i så n res i Og i subj skorr søgt per t

(fundamentfæls og tungfælsfæls) forekomster i forskellige typer af tekster, historisk og over gener (reklamesprog, ping- og pampersprog⁷). Også transaktionsgrammatikkens agentivtytninger kunne beskrives som ideologiske⁸.

Den kognitive vending

De ændringer der skete ved studenteroprøret og som har fortsat til i dag, kan kaldes den kognitive vending. Den kognitive dimension kom ind i og med Frege skelnede mellem *Sinn* (*meaning, sense*) og *Bedeutung* (*reference*), dvs. mellem navnets medbetydninger (*Morgensjisterne er Afjensjisterne*) og den benævnte genstand (planeten Venus). Derved kom sandedimensionen ved sætninger ind som en del af sprogvitenskaben; det spiller fx en stor rolle hos Habermas⁹.

Den kognitive vending bestod i at man i sprogvitenskaben inddrog den sproglig-lososfiske tanke om at sprog er social handling. Sproghandlingsteorien opfattes som grundlagt af Austin¹⁰ og den opfattelse som er den autoritative den dag i dag, er Searles fremsættelse i *Speech acts*¹¹. Standardeksemplet er 'løftet'; ved at sige: *Jeg lover at komme i morgen* har man ikke blot 'genereret en korrekt og acceptabel sætning', man har også udført en social handling der skaber sociale retigheder og forpligtelser for samtalepartnere. Der er betingelser som skal være til stede: afsenderen skal kunne udføre handlingen, der er et propositionelt indhold: afsenderens fremtidige handling, og der er en essentiel regel: ytringen af

sætningen tæller som det at påtage sig en forpligtelse.

En anden inspirationskilde er Grices maksimer¹² som lyder: *tal sandt, vær relevant, sig så meget som nødvendigt, men ikke mere end nødvendigt, tal ordentligt*. Hermed inddrages langsomt men sikkert samtalepartnernes bevidsthed i genstanden for sprogvitenskaben; hvad er nemlig relevans og nødvendighed andet end relevans og nødvendighed sådan som det opleves af samtalepartnere. Grices ideer er sidenhen blevet udbygget af Sperber & Wilson i deres *Relevance*¹³. Med disse teorier er begreber som *forudsætning* (præsupposition) og *underforståelse* (implikation) kommet ind i sprogvitenskaben.

En tredje inspirationskilde er metafor-teorierne fremsat af George Lakoff og Mark Johnson i *Metaphors we live by*¹⁴.

Ideen er at metaforer ikke er stilfigurer, som er udsmykning af litterære tekster, men at metaforer er (og jeg er nødt til at citere på engelsk, for definitionen hviler på et ordspil) *understanding and experiencing one kind of thing in terms of another*. Metaforer er noget vi tænker i. Og det handler ikke blot om at sige noget i billeder, som kunne siges uden, men om at forholde sig til sin omverden på en ny måde ved hjælp af metaforer. Vi kan næsten ikke tale om abstrakte begreber som 'pessimisme', 'mentale evner', 'samfundøkonomi', uden fysiske metaforer som *ned, klar og høj i nedtrykt, klarvæthed og højkonjunktur*.

En fjerde inspiration er kommet fra socialpsykologer og etnometodologer¹⁵, som ikke blot interesserer sig for makro-sociologiske korrelationer mellem sprog-

lige og sociale forhold, men også for hvorledes sproglig kommunikation fungerer mikrosociologisk. Derved har de sprogsociologiske undersøgelser udviklet sig til samtaleanalyse. Analyser af klasserumsinteraktion har fået en fremtrædende plads, men også andre situationer, fx samtaler mellem læge og patient, kommunal kontorist og borger er blevet undersøgt. Hvad tæller de enkelte replikker som i deres sammenhæng? Hvorledes regulerer samtalepartnere ved deres tale ikke blot forståelsen af indholdet, men også den sociale situation som de står i? Hvorledes skaber partnere i sociale situationer (*encounters*) rammer (*frames*) om de sproglige de er midt i? - Ved regler om det irrelæante, ved regler om hvad der tæller som hvad i hvilke situationer, og ved regler om hvilke forskelle der gør forskellen.

International funktional grammatik¹⁶ har til en vis grad som følge af denne udvikling omdefinert grammatikkens genstand. Mens man i strukturalismen spurgte: *Hvad er den dækkende, udtømmende og mest simple beskrivelse af sprogets innemene system?*, spørger man nu: *Hvad er funktionen af denne sproglige regel? Hvad skal den tjene til i kommunikationen?*

Skellet mellem sprogbygning og sprogbrug er gledet væk fra opmærksomheden. Nu handler sprogvitenskaben om hvordan en model for den naturlige sprogbrug ser ud, hvilke funktioner sproget har i samfundet, og hvordan sprogets struktur passer til den menneskelige psykologi og kommunikationens vilkår.

I Danmark¹⁷ har vi et blomstrende miljø for funktional grammatik. Der er kommet en række disputater og flere samlebinder af artikler om funktional grammatik. Mange af disse er selvfølgelig tekniske og handler om forskellige sprog, men der er også emner af almen interesse som valensgrammatik, teorier om mening, teksttolkning, det centrale ordforråd og fyndord.

Metaforer

Alle disse elementer i den kognitive vending gør det meget lettere at integrere det sproglige stof i det litterære i danskundervisningen i gymnasiet. Det metodiske er gledet i baggrunden, og det kognitive er blevet centrum for interessen. Jeg skal i det følgende give to eksempler på hvorledes sprogvitenskab med fordel kan inddrages i undervisningen, nemlig en analyse af metaforer og en analyse af relevansstruktur.

Man kan skelne mellem metafor og metonymi på følgende måde:

En metafor (navneombytning) er et sprogligt billede, en ytring hvor afsenderen, midt i én sammenhæng (målmålrådet), benævner noget ukendt, komplekst og ofte uindgribeligt, med et billede, dvs. med ord som normalt benævner noget kendt, simpelt og ofte håndgribeligt fra en anden sammenhæng (kildeområde). Formålet hermed er at modtage skal opfatte det der benævnes i målmålrådet, i lighed med billedet fra kildeområdet, således at noget ved emnet fremhæves og andet skjules¹⁸.

En metafor (navneombytning) er et sprogligt billede, en ytring hvor afsenderen, midt i én sammenhæng (målmålrådet), benævner noget ukendt, komplekst og ofte uindgribeligt, med et billede, dvs. med ord som normalt benævner noget kendt, simpelt og ofte håndgribeligt fra en anden sammenhæng (kildeområde). Formålet hermed er at modtage skal opfatte det der benævnes i målmålrådet, i lighed med billedet fra kildeområdet, således at noget ved emnet fremhæves og andet skjules¹⁸.

sig en lige og sociale forhold, men også for hvorledes sproglig kommunikation fungerer mikrosociologisk. Derved har de sprogsociologiske undersøgelser udviklet sig til samtaleanalyse. Analyser af klasserumsinteraktion har fået en fremtrædende plads, men også andre situationer, fx samtaler mellem læge og patient, kommunal kontonist og borger er blevet undersøgt. Hvad tæller de enkelte replikker som i deres sammenhæng? Hvorledes regulerer samtalepartierne ved deres tale ikke blot forståelsen af indholdet, men også den sociale situation som de står i? Hvorledes skaber partierne i sociale situationer (*encounters*) rammer (*frames*) om de sproglige de er midt i? - Ved regler om det irrelevante, ved regler om hvad der tæller som hvad i hvilke situationer, og ved regler om hvilke forskelle der gør forskellen.

International funktionel grammatik¹⁶ har til en vis grad som følge af denne udvikling omdefinert grammatikkens genstand. Mens man i strukturalismen spurgte: *Hvad er den dækkende, udtømmende og mest simple beskrivelse af sprogets immanente system?*, spørger man nu: *Hvad er funktionen af denne sproglige regel? Hvad skal den tjene til i kommunikationen?*

Skellet mellem sprogbygning og sprogbrug er gledet væk fra opmærksomheden. Nu handler sprogvidenskaben om hvordan en model for den naturlige sprogbrug ser ud, hvilke funktioner sproget har i samfundet, og hvordan sprogets struktur passer til den menneskelige psykologi og kommunikationens vilkår.

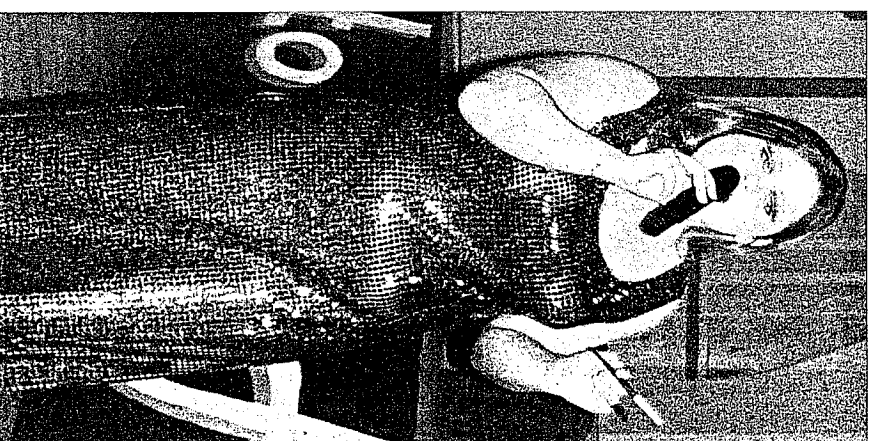
I Danmark¹⁷ har vi et blomstrende miljø for funktionel grammatik. Der er kommet en række disputater og flere samlebinder af artikler om funktionel grammatik. Mange af disse er selvfølgelig tekniske og handler om forskellige sprog, men der er også emner af almen interesse som valensgrammatik, teorier om mening, teksttolkning, det centrale ordforråd og fyndord.

Metaforer

Alle disse elementer i den kognitive vending gør det meget lettere at integrere det sproglige stof i det litterære i danskundervisningen i gymnasiet. Det metodiske er gledet i baggrunden, og det kognitive er blevet centrum for interessen. Jeg skal i det følgende give to eksempler på hvorledes sprogvidenskab med fordel kan inddrages i undervisningen, nemlig en analyse af metaforer og en analyse af relevansstruktur.

Man kan skelne mellem metafor og metonymi på følgende måde:

En metafor (navneombytning) er et sprogligt billede, en ytring hvor afsenderen, midt i én sammenhæng (målmålrådet), benævner noget ukendt, komplekst og ofte uhåndgribeligt, med et billede, dvs. med ord som normalt benævner noget kendt, simpelt og ofte håndgribeligt fra en anden sammenhæng (kildeområdet). Formålet hermed er at modtagerne skal opfatte det der benævnes i målmålrådet, i lighed med billedet fra kildeområdet, således at noget ved emnet fremhæves og andet skjules¹⁸.

En metonymi (navneforkydnung) er en ytring hvor afsenderen vellykket benævner komplekse ting eller forhold, ikke med de ord der normalt benævner dem, men med ord som benævner andre, simple ting og forhold fra samme beskrivende situation, ting og forhold der i tid, rum (og kategori) er tæt forbundet med det der skal benævnes¹⁹.

Metaforer er ikke noget som kun digtere

bruger, og de er ikke kun udsmykning eller ornamentik for ornamenterens skyld. Metaforer er en effektiv måde at meddele komplicerede forhold på. Man kan således på enhver forside af dagbladet Politiken finde et halvt hundrede metaforer af forskellig kaliber og kvalitet. Se som eksempel forsiden onsdag 21. maj 1997; her kan man forfra finde følgende metaforer og metonymier: *Kabila er landet*. (Kabila er Congos nye præsident). *Frank Jensen: Hård EU-linie*. (Jus-titsminister Frank Jensen (S) vil sikre forbeholdene med nej til overnational asylopolitik - Kirken vil velsigne homoseksuelle... *Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske juble*. - Mange kvinder dør af løg. - Højere skat for sygehusservice... *Bredt krav om service osv.*

Tag den første: *Kabila er landet*. Vi skal vel dermed forstå, som der står lige bagefter: *Congos selvbestaltede præsident, Laurent Kabila, kom sent i aften til landets hovedstad, Kinshasa*. Læst således er det en uskyldig metonymi; han kom til byen i fly, og det var flyet der landede med ham som passager.

Kabila er landet er også en allusion til Ørnen er landet som man siger når flyet med den amerikanske præsident er landet, og det siger man bl. a. fordi der er en ørn i det amerikanske rigsvåben. Kabila er altså nu en på samme niveau som den amerikanske præsident.

Men der ligger noget mere. Ørnen er landet er en metafor, hvor det komplekse forhold 'præsidentens fly er kommet til byen med hvad det indebærer af politiske og militære ændringer' benævnes med betegnelsen for det simple forhold at

'ønnen er landet, enten på sit bytte eller i sin rede'. Overskriften har således mere betydning end den flade meddelelse 'Kabila er ankommet', nemlig 'Kabila er så magtfuld som den amerikanske præsident', 'Kabila er som en ørnememor for sine unger' eller 'Kabila er som en rovfugl der slår ned på sit bytte'.

For læseren er det en sær fryd at få så meget at vide med så få ord; der er en rig menbetydning at få i metaforer; der er en masse anelser om hvordan Kabila er og vil opføre sig, som man slet ikke ville få ved en ikke-metaforisk formulering.

Men der er også prisgivelser i det. Det kan nok bedst forklæres ved et citat:

Naar en Hai vil gribe sit Bytte, da maa den kaste sig om paa Ryggen, da dens Mund sidder paa dens Bug; den er mørk paa Ryggen, sølvhvid under Bugen. Det skal være et herligt Syn, at se denne Afveksling i Farve; den skal stundom blinke saa stærkt, at det næsten gjør ondt i Øiet, og dog forlyster det at see derpaa⁹.

Sådan fungerer metaforen. Det er et herligt syn at se afvekslingen, her afvekslingen mellem kildeområdet, ørnens dyrevorden, og målområdet, Congos menneskeverden. Det kan gøre helt ondt i øjet, men dog forlyster det.

Sagen er at man kun ser hajens vekselspil én gang, nemlig i sekundet før man bliver ædt; når man ser hajen skifte farve, har den allerede sat tænderne i en. Og sådan er det også med metaforen; man kan kun forstå den flade betydning 'Kabila er kommet til Kinshasa' hvis man allerede er ædt af den tveydige og

anydede betydning at Kabila er som en rovfugl og nu er slået ned. Det er en forudsætning for at forstå den flade betydning, at man har forstået dele af menbetydningen. Den faktuelle oplysning får man kun hvis man har accepteret den forudsatte vurdering. Det skal være et herligt syn!

Relevans

Begreberne *forudsætning* (præsupposition) og *underforståelse* kan defineres på følgende måde:

Præsupposition (forudsætning) er den del af det semantiske indhold ved en ytning som afsenderen ikke meddeler, men forudsætter kendt og accepteret af modtagerne; fx forudsætter afsenderen med ytingen: *Peter ved at hun er kommet*, det forhold at 'hun er kommet', og meddeler kun at 'Peter ved det'.

Underforståelse (implikatur) er det indhold og de hensigter med en ytning som hverken impliceres eller præsupponeres, men som modtagerne, på grund af princippet om ytingens relevans, alligevel ikke kan undgå at opfatte. Det er altid underforstået at den nye information i en ytning er den stærkeste sande formulering som er relevant, fx er det med ytringen: *Jeg har 3 flasker spiritus* underforstået: 'jeg har ikke 4 flasker'. Det er også altid underforstået at ytringens sigte er i modtagernes interesse, fx er det med ytringen: *Jeg lover at komme* underforstået at modtagerne foretrækker 'at jeg kommer' frem for 'at jeg ikke kommer'.

Når en ståt at tes; elle te det. gerne t have) *Hvøden* sande y så sand tro at k I tekste stens b stens f meget i stens r. Prøv at

Guiden, Der var af nogl aser, og guder (gang). kere en guddon blev æl Selv på verdens skabt v var der kunne l at tro h Den ub, ter at de i, men e en gang væsene; guddon

a en
for-
tyd-
rbe-
fåt
for-
her-

siti-
s på

den
I en
elei,
et af
eren
om-
, og

ind-
som
res,
rin-
evel
alid
i eh
im-
i yf-
id-
et ef
sigle
med
rfor-
jeg
er'.

Når en yiting benægtes, er det underforstået at modtagerne tror det som benægtes; ellers var der ikke grund til at benægte det. Det er fx underforstået at modtagerne tror at hvalen (når den svømmer i havet) er en fisk, hvis afsenderen siger: *Hvalen er ikke en fisk*. Den ellers også sande yiting *Katten er ikke en fisk* er ikke så sandsynlig, for ingen modtagere ville tro at katten er en fisk.¹⁷

I tekster af alle typer vil man, især i tekstens begyndelse, ved at analysere tekstens forudsætninger og underforståelser meget læt, kunne afdække meget af tekstens mening og ideologiske budskab. Prøv at se på følgende eksempel:

Guder og jættar

Der var engang en verden som blev styret af nogle højere væsener der kaldte sig aser, og som menneskene dyrkede som guder (de havde ikke andre guder dengang). Aserne var nemlig større og stærkere end menneskene, og de havde den guddommelige egenskab at de aldrig blev ældre, hvor gamle de så end blev. Selv påstod de at de havde været til fra verdens begyndelse, ja, at de selv havde skabt verden og menneskene med. Det var der naturligvis ingen menneske der kunne huske, så de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne - guderne - sagde²⁰.

Den ubestemte form *en verden* forudsætter at det ikke er den verden som vi lever i, men en anden verden - hvad fx *der var en gang* *en mand* ikke gør. *Nogle højere væsener* kan enten betyde 'overnaturlige, guddommelige' eller 'som er flere centi-

meter i højden', *der kaldte sig aser*, og *som menneskene dyrkede som guder* giver underforståelsen 'de var ikke aser', 'de var ikke guder', for hvis de faktisk havde været det, ville afsenderen have sagt det.

Aserne var nemlig større og stærkere end menneskene giver underforståelsen: 'de var ikke guddommelige'. Man ser at det er den anden betydning af ordet *større* ('flere centimeter') og ikke den første ('guddommelig') som bruges her. Ordet *nemlig* betyder det samme som *fordi*, blot i en helsetning. Meningen er altså at 'menneskene dyrkede dem som guder *fordi* de var større og stærkere', og det giver underforståelsen: 'de dyrkede dem ikke som guder *fordi* de var guder'.

... og de havde den guddommelige egenskab at de aldrig blev ældre, hvor gamle de så end blev. Nu kommer der så endelig en guddommelig egenskab som begrundelse, men den bliver dementeret i det sekund den er blevet nævnt, ved den selvmodsigende formulering at *de aldrig blev ældre, hvor gamle de så end blev*. Implikationen af en selvmodsigelse er at udsagnet ikke er sandt.

Selv påstod de at de havde været til fra verdens begyndelse... Ordet *selv* i fundamentelet er modsætningsfokus der giver underforståelsen: 'andre påstod noget andet', og disse andre kan ikke være andre end menneskene i denne 'verden'. Ordet *påstod* forudsætter at den der taler, fortæller, ikke tror på udsagnet; det er således forudsat at de ikke havde været til fra verdens begyndelse. *verdens* forudsætter at denne verden er kendt, og det er den også for den er jo

blevet introduceret i den første linje, men samtidig er det jo den eneste måde vi kan omtale den verden som vi kalder virkeligheden, og hvilken en er det så fortælleren taler om?

Resultatet af denne analyse er at Villy Sørensen, på ganske få linjer, kan underforstå det der i hans forlæg, Snoures Edda, fylder flere sider, nemlig at aserne i virkeligheden ikke var guder, men nogle høje folk fra Asien som menneskene dyrkede som guder fordi de var blevet overvundet af dem.

Begreber som *metafor*, *metonymi*, *forudsætning* og *underforståelse*, defineret sprogvidenskabeligt præcist, kan således bruges til at skærpe den tekstanalytiske opmærksomhed og dermed kvaliteten af tolkningen af en hvilken som helst tekst. Og det vil gælde mange andre sprogvidenskabelige begreber.

Noter:

1. Sausure, Ferdinand de, (1916) 1970: *Linguistikens objekt (Cours de Linguistique Générale)*, da. overs. i Peter Madsen: *Strukturalisme, en antologi*, København.
2. Hjelmstedt, Louis, (1945) 1963: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København: Akademisk Forlag
3. Diderichsen, Paul, 1946: *Elementær dansk grammatik*, København: Gyldendal.
4. Chomsky, Noam, 1957: *Syntactic Structures*, The Hague: Mouton & Co.
5. Chomsky, Noam, 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass: MIT Press
6. Labov, W., 1972: *The Study of Language in its Social Context*, i Giglioli, P. P., 1972: *Language and Social Context*, Penguin, Harmondsworth.
6. Skautrup, Peter 1944-1968: *Det danske sprogs historie*, København: Gyldendal

Diderichsen, Paul, 1968: *Dansk Proxistiorie*, København: Gyldendal

7. Hansen, Erik, og Harald Steensig, 1968: *Dansk er mange ting*, København: Gjellerups Forlag
- Hansen, Erik, 1970: *Reklamesprog*, København: Hans Reitzels Forlag
- Hansen, Erik, 1971: *Ping- & Pampersprog*, København: Hans Reitzels Forlag
8. Mortensen, Frands, 1972: *22-radioavis. Analyse af 22-radioavisen*, Århus: GMT
9. Habermas, Jürgen, 1980: *Teorier om samfund og sprog. Artikler 1961-76*, København: Gyldendal
10. Austin, John, (1955) 1975: *How to do Things with Words*, Oxford University Press, Cambridge, GB.
11. Searle, John R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, Mass.
12. Grice, H. P., (1967) 1975: *Logic and conversation* i Cole, Peter, & Jerry Morgan, 1975: *Syntax and Semantics*, vol 3, *Speech Acts*, Academic press.
13. Sperber, Dan, and Deirdre Wilson, 1986: *Relevance*, Blackwell, Oxford.
14. Lakoff, George and Mark Johnson, 1980: *Metaphors we Live By*, The University of Chicago Press, Chicago.
15. Bateson, Gregory, 1978: *Steps to an Ecology of Mind*, Granada Publishing, London.
16. Garfinkel, H., 1967: *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey, Goffmann, Erving, 1974: *Frame Analysis*, New York: Harper & Row
- Watzlawick, Paul, Janet H. Beavin and Don D. Jackson, 1968: *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, Faber and Faber, London.
16. Halliday, M.A.K., (1985) 1994: *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Dik, Simon C., 1989: *The Theory of Functional Grammar. Part I: The structure of the clause*, Dordrecht: Foris.
17. Durst-Andersen, Per, 1992: *Mental Grammar: Russian aspect and related issues*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers

Engberg-Pedersen, Elisabeth, et al (eds) 1994: *Function and Expression in Functional Grammar*, Berlin: Mouton de Greyter.

- Engberg-Pedersen, Elisabeth, et al. (eds) 1996: *Content Expression and Structure. Studies in Danish functional grammar. Studies in Language Companion Series (SICS)*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Gregersen, Frans, 1991: *Sociolinguistikens (u)mulighed I-II*, København: Tiderne Skifter
- Harder, Peter, 1996: *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*, Berlin: Mouton de Gruyter
- Herslund, Michael, 1988: *Le dailif en français*, Louvain-Paris: Editions Peeters
- Ruus, Hanne, 1995: *Danske kerneord. Centrale dele af den danske leksikalske norm*, København: Museum Tusulanums Forlag
- Schøster, Lene, & Karen Van Dunne: *The Odense Valency Dictionary: An introduction*, Odense: Odense Working Papers in Language and Communication No. 13, September 1996
- Skyum-Nielsen, Peder, 1992: *Fyndord 1-2*, København: Hans Reitzels Forlag
- Togeby, Ole, 1993: *PRAXT. Pragmatisk Teksteori 1-2*, Århus: Aarhus Universitetsforlag
18. Cramer, Jens, m.fl. 1996: *699 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*, Århus: Aarhus Universitetsforlag
19. Kirkegaard, Søren: *Johannes Climacus eller De Omnibus Dubitantium est. En Fortælling. Indledning*, Papirer IV B 1. Citatet handler om Johannes Climacus' fars evne til at diskutere og vende et argument dialektisk, men det passer næsten endnu bedre om metaforen.
20. Sørensen, Villy: *Ragnarok. En gudefortælling*, 1982.

Bemærkning i skrift

Af Jens

Dette års eksamenssæt var ikke ret godt.

For at man ikke skal tro, at jeg bare er sur og irriteret efter at have rettet de to hundrede stile, vil jeg henvise til, at jeg har sagt præne ting om de foregående års opgavesæt. Men jeg mener det faktisk alvorligt: Dette års sæt er ret tæt på at være en katastrofe - fagligt, skriftsprogsligt, eksamensmæssigt. Hvis opgavekommissionen fortsætter ad den vej, vil man om føje år have afskaffet skriftlig eksamen i dansk i den nuværende form. Jeg går ud fra, at udgangspunktet ikke er en hemmelig sammensværgelse mellem opgavekommissionen og Ole Togeby om at ødelægge eksamen i skriftlig dansk for tid og evighed: opgavekommissionen laver umulige opgaver, og Ole Togeby rækker dem ned i pressen. Tværtimod tror jeg på, at opgavekommissionen forsøger at udvikle og forbedre opgaveformen, så derfor vil jeg forsøge at forklare, hvorfor jeg synes, at det er gået så galt.

Opgavesættet er simpelthen for sne-

vert i s
tet. De
tion i
Tekste
er ikke
altså få
Der ei
spend
først o
ikke er
på gnu
Der
ne. I de
eneste
eneste
leder,
smule
kræves
kræves
forskell
De enk
er opg
mundtl
derhen.